

ONDERBOUW IN AANBOUW

Scholen werken hard aan de vernieuwing van hun onderbouw. Vier scholen uit het Netwerk Vernieuwde Onderbouw vertellen over hun motivatie om mee te doen en wat ze intussen hebben bereikt.

De basisvorming is overladen en versnipperd, en doet onvoldoende recht aan verschillen tussen leerlingen, constateerde de onderwijsinspectie ruim 5 jaar geleden. De minister gaf daarop de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming de opdracht om samen met de scholen de basisvorming grondig te herzien. Meer ruimte voor onderwijs op maat en schoolprofilering waren de belangrijkste uitgangspunten voor deze herziening.

VIER TOEKOMSTSCENARIO'S

Om het innovatieproces te stimuleren, werd een netwerk opgezet van scholen die aan de slag wilden met de onderbouw. Aan dit netwerk namen zeven scholen gedurende drie jaar deel. Afhankelijk van de mate waarin een school bereid is bestaande kaders los te laten, pasten deze scholen hun basisvorming aan. In november 2005 werd het netwerk officieel beëindigd met een overdrachtsconferentie, zodat ook andere scholen kunnen profiteren van de ervaringen van de netwerkscholen. Vier toekomstbeelden (scenario's) functioneerden daarbij (nog steeds) als wegwijzers of inspiratiebronnen voor progressieve én behoudende scholen.

Scenario 1: 'We blijven dicht bij het bestaande'

De vertrouwde vakindeling blijft binnen een vast rooster gehandhaafd. Docenten stemmen onderdelen van hun vak onderling af.

Scenario 2: 'We maken werk van flexibilisering'

Een gedeelte van het programma wordt flexibel ingevuld. Docenten blijven hun eigen vak geven, maar nemen wel deel aan vakoverstijgende projecten. Ook het rooster is flexibel: soms vakonderwijs, soms projectonderwijs.

Scenario 3: 'We mikken op een herontwerp'

Delen van het onderwijsprogramma worden samengevoegd tot grotere leergebieden. Docenten krijgen de ruimte om allerlei uitvoeringszaken zelf te regelen. Een eigen plek in het gebouw en een 'vrije zone' in het rooster maken dit scenario mogelijk.

Scenario 4: 'Alles gaat op de schop'

Van een vastliggend rooster of programma is geen sprake meer, leerlingen stellen hun eigen leerarrangement samen. De docenten coachen de leerlingen en een geavanceerd geautomatiseerd systeem faciliteert en registreert.

Schatkist

Nu de overheid meer ruimte heeft geboden om het onderwijs in de onderbouw naar eigen inzicht in te richten, nemen steeds meer scholen het initiatief om veranderingen aan te brengen. De veranderingen variëren van een integraal 'herontwerp' tot bijvoorbeeld een gefaseerde invoer van vakoverstijgend projectonderwijs.

Het ontstaan van verschillen tussen scholen maakt de herziening van de basisvorming wezenlijk anders dan onderwijsvernieuwingprocessen tot nu toe. Bovendien levert deze verscheidenheid langzamerhand een schatkist met ervaringen op.

Eigen route

"Het onderscheid tussen de vier scenario's komt ons wat kunstmatig over", vindt Douwe Holwerda, teamleider op de locatie Buitenpost van het Lauwers College (vmbo tl, havo, vwo). Voor de revitalisering van de onderbouw heeft het docententeam bewust gekozen voor een groei-model. "Onze school volgt haar eigen route en het eindresultaat moet op het lijf van onze leerlingen en docenten zijn geschreven", vindt Holwerda. Om samenhang in de vakken te bevorderen zonder deze overboord te zetten, kozen ze op het Lauwers College een jaar geleden voor periodiseren. Holwerda: "We vinden de vakkenstructuur te waardevol en hechten aan de huidige bevoegdheden van docenten. Door te kiezen voor integrale vakgebieden loop je

het risico dat sommige vakken zoals aardrijkskunde, geschiedenis of maatschappijleer verdwijnen of op de achtergrond raken. En dat willen we niet, want daarvoor zijn ze te belangrijk. Momenteel wisselen we vijf lesweken af met één projectweek, waarin onze docenten vakoverstijgend werken. Het hangt af van het verdere verloop of die verhouding over een tijdje misschien vier lesweken en twee projectweken wordt.”

De veranderingen op het Lauwers College zijn soepel verlopen, vindt Douwe Holwerda. Het succes daarvan is volgens hem voornamelijk te wijten aan de nuchtere kijk op onderwijsvernieuwing: “Neem vooral niet teveel hooi op je vork en realiseer je dat je er zonder de medewerking van docenten niet komt. Hun betrokkenheid is immers de belangrijkste succesfactor. Onze docenten hebben dan ook van meet af aan meegedacht over de richting die we met z’n allen moesten gaan. Gaandeweg groeide de onderlinge unanimiteit en ontstond een breed draagvlak dat uiteindelijk zijn vruchten heeft afgeworpen.”

Ruimte

Ook het Greijdanus College – een fusieschool met zo’n 3500 leerlingen, verspreid over vier locaties in Zwolle, Enschede, Meppel en Zwolle – is de afgelopen drie jaar succesvol aan het werk geweest met de nieuwe invulling van het onderbouwprogramma. “We hebben vooral veel ruimte geschapen voor de eigen werkwijzen van de verschillende teams”, zegt Leendert van den Dool, locatiedirecteur van de vestiging Enschede. “Onze docenten zijn enthousiast aan de slag gegaan, vooral vanuit het gevoel: ‘nu zijn wij aan de beurt’. Zij weten immers als geen ander wat leerlingen bezighoudt en hoe zij de school ervaren. Zij hadden al langer in de gaten dat ons systeem op een aantal uiteenlopende punten voor verbetering vatbaar was. Afhankelijk van de vestiging en de daar heersende cultuur krijgen de verbeteringen nu op verschillende manieren vorm. Concreet betekent dit, dat in onze school de ene locatie op weg is naar een scenario 2-achtige situatie en de andere locatie als einddoel een school voor ogen heeft die dicht bij scenario 4 ligt.” Succesfactoren op het Greijdanus College? Van den Dool: “Zonder twijfel: de docenten. Alle 200 onderbouwdocenten waren destijds aanwezig op de gezamenlijke startdag!”

PIT-concept

Het netwerk voor de herziening van de basisvorming heeft op het Jan Tinbergen College een belangrijke bijdrage geleverd aan een integrale vernieuwingsslag, vindt Rob van Oorschot, conrector eerste fase. “Onze school was bij de start van het netwerk pas tien jaar oud en is in die jaren fors gegroeid. Er liepen wel allerlei praktische initiatieven, maar wat visie betreft waren we echt toe aan een grondige verdieping, zoekend naar onze pedagogisch-didactische basis.” Uiteindelijk resultaat is het ‘PIT-concept’: een plan dat handen en voeten geeft aan de gehanteerde onderwijsvisie: probleemgestuurd projectonderwijs, instructie en taakgericht werken. Van Oorschot: “De nieuwe situatie zal ingrijpend anders zijn dan het onderwijs dat we nu gewend zijn. We gaan met ongeveer de helft minder lokalen in zogenaamde ‘leerpleinen’ werken. Hoewel we ook elementen uit de oude situatie willen behouden – met name op het vlak van instructie – brengt zo’n toekomstbeeld wel een schok teweeg. Alle docenten realiseren zich dat het er straks echt anders aan toe gaat. In aanloop daar naar toe hebben de brugklassen momenteel een uur per dag keuzewerktijd. Hierdoor blijkt nu al dat leerlingen meer mogelijkheden hebben. We merken nu al dat zelf keuzes maken en zelfstandig werken erg goed gaat: er ontstaan steeds weer nieuwe ideeën en de docenten zijn enthousiast over de reacties van de leerlingen. Die blijken veel meer te kunnen dan in het oude systeem mogelijk was. En als over drie jaar het nieuwe gebouw klaar is, zal het nieuwe onderwijs pas echt goed tot zijn recht komen.” Zo eindigde de ‘onbevange netwerkstart’ van het Jan Tinbergen College met een nieuw schoolconcept dat de vrij traditioneel en klassikaal ingestelde school in sneltreinvaart richting scenario 3 stuurde.

Coaching

De leerlingen op het Griendencollege in Sliedrecht (vmbo en leerwegondersteunend onderwijs) werken een groot deel van de lesweek in open leercentra, gecoacht door docenten. Het proces van onderwijsvernieuwing was hier al eerder, uit pure noodzaak in gang gezet: de school werd in haar bestaan bedreigd door terugloop van het aantal leerlingen. In 2001 werd de keuze gemaakt voor een radicaal andere aanpak. “Zelfstandig lerende leerlingen in een contextrijke omgeving, open leercentra en meer oog voor de praktijk *in* en *buiten* de school zijn slechts enkele aspecten van de nieuwe onderwijsvormen die ons voor ogen staan”, zegt algemeen directeur Jos van de Voort. “Uiteindelijk zal de hele school veranderen, maar de nadruk ligt in eerste instantie op de basisvorming.”

Het netwerk heeft het Griendencollege vooral in praktische zin geholpen om handen en voeten te geven aan de vernieuwingen. Hoe ontwerp je op een verantwoorde manier een nieuw curriculum? Welk lesmateriaal gebruik je daarbij? Van de Voort: "Waarom zou je zelf het wiel uitvinden, als je al veel kunt leren van de ervaringen van andere scholen?"

De hoeveelheid lesstof in leerboeken neemt geleidelijk aan af op het Griendencollege. Bovendien bouwt de school aan een nieuw curriculum dat in 2008 in het nieuwe schoolgebouw wordt ingevoerd. Intussen worden docenten gecoacht bij de andere rol die van hen wordt verlangd, worden contextrijke opdrachten ontwikkeld en leerlingen gestimuleerd om ervaring op te doen met 'peer coaching' (het bespreken, coachen en beoordelen van elkaars werk). "Een ingrijpend proces," geeft Van de Voort toe, "waarin docenten te maken krijgen met een aanzienlijke omschakeling. We realiseren ons dat dit veel van hen vergt: want veel meer dan voorheen moeten zij rekening houden met verschillen tussen leerlingen en verschillende ontwikkelingsstadia."

Wezenlijk onderdeel van de vernieuwing is de verbinding van de buitenwereld. Het Griendencollege onderhoudt goede contacten met ROC Da Vinci, het bedrijfsleven en zorginstellingen. Van de Voort: "Samen met deze organisaties gaan we op eigen terrein een aantal echte bedrijven en zorgwoningen realiseren. Voor onze leerlingen een fantastische manier om ervaring op te doen, voor onze docenten een uitgelezen kans om onderwijs direct aan praktijksituaties te koppelen."

Meer weten over het netwerk vernieuwde onderbouw? Marlous Amse: m.amse@kpcgroep.nl of Emerance Uytendaal: e.uytendaal@kpcgroep.nl